

Ірина Кизима,
Львівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

НАСИЛЬСТВО В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ДАНІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема насильства неповнолітніх в українському суспільстві вимагає комплексного підходу до профілактичних програм, розробки єдиної загальнодержавної концепції роботи з учнями, які зазнали насильства. Це потребує обґрунтованих соціальних досліджень, які б дозволили визначити не лише коло актуальних проблем, але й накреслити конкретні шляхи виходу із суспільних кризових явищ у молодіжному середовищі. У представленому дослідженні визначено основні причини та фактори, що породжують насильство в учнівському середовищі.

Ірина Кузума

VIOLENCE AMONG STUDENTS: SOCIOLOGICAL RESEARCH

The problem of violence against children in Ukraine society requires a comprehensive approach to preventive programmes, development of the unified national conception of work with students who survived violence. In turn, it requires reasonable social surveys, which would allow to define not only the problems of nowadays but also draw certain ways to overcome this phenomenon in youth environment. The paper outlines the main reasons and factors of violence in students' environment.

Актуальність цього соціально-психологічного дослідження зумовлена суспільною затребуваністю вивчення проблеми насильства в учнівському середовищі. Опитування було проведене Департаментом з питань освіти, науки, сім'ї та молоді Львівської облдержадміністрації, Львівським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти, обласним центром практичної психології та соціальної роботи у жовтні 2013 року. Вибірку склали старшокласники 9–11 класів Жидачівського району Львівської області (46,6% хлопців і 53,4% дівчат віком 13–16 років).

Аналіз результатів соціологічного опитування учнів засвідчив, що на їх думку, насильство є актуальною проблемою для сучасного українського суспільства (78,1% опитаних). 9,52% респондентів не вважають насильство актуальною проблемою, а 12,3% – не відповідали на це запитання. Особливу небезпеку для розвитку особистості, на думку учнів, становлять такі види насильства, як статеві домагання (50% від загального числа опитаних), сексуальні кривдження (49%), психологічне (емоційне) насильство в сім'ї (47,12%), фізичне насильство серед дорослих (46,15%), моральні кривдження різного походження (46,15%). Не менш небезпечними для учнів залишаються фізичні (тілесні) ушкодження з боку вчителів (20,19%), фізичний недогляд (занедбаність) дітей (13,46%) та невинуваті покарання з боку батьків (7,69%).

Третина учнів була неодноразово свідками бійки серед підлітків (38,1%). Ця подія, як правило, відбувається переважно за межами школи, на що вказало 80,9% респондентів. Лише 26,67% опитаних не були у таких ситуаціях, або ж були лише один раз (35,24%). 14,29% респондентів вказали, що були ініціаторами бійки, 85,71% – ні. Поширеність фізичних проявів насильства серед старшокласників підтверджується оцінками респондентів. Так, «фізичне насильство» – це, на їх думку, перший крок до протиправних дій і злочину (так зазначили 36,63% опитаних), 32,67% – пов'язують фізичне насильство з деградацією молодих людей; розуміють фізичне насильство як явище, найбільш поширене в молодіжному середовищі – 21,78% респондентів; а 8,91% – як «школу життя», що загартовує особистість.

На питання «Якщо на Ваших очах будуть кривдити іншу людину, то якою буде Ваша перша реакція?» учні відповіли:

– втрутитися	44,66%
– звернути увагу перехожих	25,24%
– викликати міліцію	22,33%
– повідомити вчителів	4,85%
– пройду і не зверну уваги	1,94%
– розгублення	0,97%

Отриманий розподіл відповідей дає можливість виділити дві домінуючі стратегії поведінки старшокласників. Перша з них визначає активні дії підлітка, що підкріплено такими відповідями, як звернення уваги перехожих, особисте втручання, виклик міліції. Друга стратегія відображає розгублення, страх і, до певної міри, дезорганізацію поведінки неповнолітніх. Можлива й третя лінія поведінки, з якою пов'язані пасивність, байдужість молодих людей до актів насильства над іншими. На думку третини опитаних, найбільш поширеним видом насильства є насильство старших дітей над молодшими (29,81%) та насильство між однолітками (29,81%). Очевидно, такий стан речей є наслідком наслідування поведінки дорослих, адже наступну рейтингову позицію посіло саме «насильство дорослих над дітьми» (20,19%). 8,65% респондентів – вказали на поширеність насильства серед дорослих. 11,54% опитаних не відповіли на це запитання.

Основними причинами виникнення насильства серед неповнолітніх слід розглядати три групи факторів, пов'язаних, по-перше з неправильним сімейним вихованням (59,62% опитаних); по-друге, вживанням підлітками алкоголю, стимулюючих, наркотичних речовин (53,85% респондентів). Третім чинником є вплив засобів масової інформації (36,54%), прояви агресивності серед молоді (33,65%), наслідування поведінки дорослих (20,19%) та впевненість у безкарності (20,19% респондентів). Крім цього, причинами виникнення насильства є: погані конфліктні відносини у сім'ї (17,31%), кризові явища в суспільстві (7,69%), неефективність дій правоохоронних органів (6,73%) та важкий матеріальний стан сім'ї (3,85% учнів).

У процесі опитування було з'ясовано, що підлітки реагуватимуть на фізичне насильство наступним чином:

– звернуся до батьків і усе їм розкажу	33,02%
– буду кликати на допомогу	25,24%
– важко відповісти	24,27%
– не буду звертатися до дорослих, діятиму на власний розсуд	14,56%
– звернуся за допомогою до вчителів	2,91%

Виявлені причини порушення особистих прав і свобод дитини показані у табл. 1.

Таблиця 1

№ п/п	Засіб порушення прав і свобод дитини	Так	Ні
1.	Фізичне насильство	21,78%	78,22%
2.	Приниження	53,92%	46,08%
3.	Сексуальні домагання	5%	95%
4.	Пограбування	7%	93%
5.	Напад з боку натовпу	9%	91%
6.	Напад з боку організованої групи	5,94%	94,06%

Як бачимо, найбільш поширеним засобом негативного впливу на особистість дитини є приниження її гідності та фізичне насильство.

На думку опитаних, фізичне насильство над особистістю у змозі спровокувати наступні дії (див. табл. 2).

Таблиця 2

№ п/п	Дія	Так	Ні	Важко відповісти
1.	Самогубство	53,92	29,41	16,67
2.	Конфлікти в сім'ї	48,51	29,70	21,78
3.	Вживання алкоголю	60,40	20,79	18,81
4.	Наркотичне uzалежнення	48,51	29,70	21,78
5.	Порушення законів	59,60	20,20	20,20
6.	Кривдження інших	53,54	24,24	22,22
7.	Застосування зброї щодо іншої особи	38,61	34,65	26,73
8.	Погіршення успішності	49,50	28,71	21,78
9.	Аморальну поведінку	41,18	28,43	30,39
10.	Вандалізм	28,43	26,47	45,10

З'ясовано, що підлітки, перш за все, очікують на допомогу від батьків (64,76% опитаних). П'ята частина респондентів вказала на допомогу друзів (19,05%), родичів, вчителів (6,62%). 9,52% респондентів не очікують допомоги взагалі.

На думку учнів, для попередження насильства дітей в українському суспільстві, необхідно:

- створити центри для допомоги дітям, які зазнали насильства (52,53%);
- ввести у школах спеціальні курси зі статевого виховання та побудови навичок позитивного спілкування, основ конфліктології тощо (45,45%);
- створити консультативно-реабілітаційні центри психологічної допомоги дітям (40,40%);
- активізувати діяльність психологів, соціальних педагогів (34,34%);
- спілкуватися з підлітками, щоб знати реальні шкільного і позашкільного життя (27,27%);
- посилення ролі співпраці педагогів та батьків (23,23%);
- створення «гарячих ліній», телефонів довіри (22,22%);
- взаємодія школи та церкви (15,15%).

Отже, старшокласники усвідомлюють необхідність комплексного підходу до розв'язання проблеми насильства над дітьми.

За результатами соціологічного опитування можна дійти наступних висновків:

1. Проблема насильства є сьогодні актуальною для українського суспільства.

2. Основними причинами виникнення насильства серед неповнолітніх є вживання молоддю алкоголю, авторитарне сімейне виховання, підвищення агресії та жорстокості серед молоді, вплив засобів масової інформації.

3. Найбільш поширеним видом насильства в підлітковому середовищі є насильство старших дітей над молодшими, причиною якого є наслідування поведінки дорослих.

4. Найбільш розповсюдженими засобами негативного впливу на дитячий розвиток є приниження та тілесне покарання батьками та однолітками.

5. Третина опитаних були свідками бійки підлітків, що, зазвичай, відбувалась поза межами навчального закладу.

6. Серед основних аспектів соціалізації, які найбільше впливають на формування світогляду молоді, є батьківська сім'я. Вплив школи і держави є другорядним.

7. Учні свідомі того, що фізичне насильство – це перший крок до протиправних дій і злочину.

8. На думку опитаних, запобігти будь-яким проявам насильства в молодіжному середовищі можна через введення у навчальний план спеціальних курсів з конфліктології, статевого виховання, створення центрів допомоги дітям, які зазнали насильства, консультативно-реабілітаційних центрів психологічної допомоги, телефонів довіри тощо.

Ольга Кізь,

канд. психол. н., доцент, керівник
Школи гендерної рівності ТНПУ,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

**ПОЧАТКОВА ШКОЛА – ПРОСТІР БЕЗ НАСИЛЛЯ:
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

У статті обґрунтовується необхідність якісного глибинного оновлення змісту професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в контексті модернізації системи освіти в Україні. Сповідуючи принципи ненасильницької педагогіки, учитель початкової ланки освіти повинен бути готовим визначати індивідуальні траєкторії навчання, виховання і розвитку своїх учнів, здійснювати проектування та моделювання безпечного освітнього середовища, яке б відповідало віковим, статевим, психофізіологічним особливостям молодших школярів та сприяло якнайповнішому розвитку інтелектуального, особистісного і творчого потенціалу дитини.

Olha Kiz

**PRIMARY SCHOOL – AN AREA FREE FROM VIOLENCE:
PSYCHOLOGICAL TRAINING OF TEACHERS
TO FORM SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

The article proves the necessity of qualitative, deep update of the contents of training of future elementary school teacher in the context of modernization of educational system in Ukraine. Promoting the non-violent pedagogy, elementary level teacher must be capacitated to identify individual learning paths, training and development of their students, to model and design a safe learning environment, which would correspond to age, sex, physiological and mental particularities of school children help to develop the intellectual, personal and creative capacity of a child.

Модернізація системи освіти в Україні потребує якісного оновлення змісту професійної підготовки вчителя школи першого ступеня. Успішне розв'язання актуальних проблем сучасної початкової школи багато в чому обумовлене ефективністю забезпечення освітнього процесу фахівцями, які, сповідуючи принципи ненасильницької педагогіки, готові і спроможні формувати у молодших школярів ключові, загальнопредметні та предметні компетентності, зуміють змоделювати безпечне освітнє середовище, у якому учні відчуватимуть психологічний комфорт, захищеність, безпеку, емоційну й моральну підтримку, задоволеність основних потреб, зберігатимуть і зміцнюватимуть своє здоров'я.

Освітнє середовище є частиною соціокультурного середовища і визначається дослідниками як комплекс спеціально організованих психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії з якими відбувається розвиток і становлення особистості. Необхідність всестороннього вивчення освітнього середовища породила особливий науковий інтерес до проблеми, що відображено у численних дослідженнях у сучасній психолого-педагогічній науці: розглядаються взаємозв'язки культурологічних моделей освіти і освітнього середовища (А. Асмолов, В. Біблер, Є. Бондаренко, В. Зінченко, І. Якіманська); всесторонньо аналізуються взаємини «дитина-середовище» (А. Бодальов, В. Караковський, Л. Новіков, М. Смірнов); досліджуються взаємозв'язки предметного середовища школи та емоційного стану її суб'єктів (Д. Маркович, Г. Мешко, М. Моїсєєв,